Un arhipelag dizarmonic – postmodernismul și tirul aversiunilor critice[1]

Roxana EICHEL

The Imbalanced Archipelago – Postmodernism in the Range of Critical Gunfire

The text sets out to present a critical context where the debate surrounding the representations of postmodernism is regarded as still engaging. Virgil Nemoianu provides a troublesome image of cultural postmodernism as an epitome of chaos menacing traditional values or as a dangerous network of egalitarian views on literature, art, and religion. His book *Postmodernism and Cultural Identities* (Spandugino, 2018) seems to bring forth a series of critical outlines which can be read as oppositions to Matei Calinescu's "fifth face of modernity" (if we employ the framework of Romanian-American critical discourse as a reading background). My paper seeks to identify the "faces" of critical conservatism in Nemoianu's discourse, to find some of their sources in the author's previous works or in other theoretical approaches to postmodernism.

Key-words: postomdernism, Romanian-American critical discourse, critical conservatorism, V. Nemoianu, M. Călinescu.

Înțelegerea relativismului și a limitelor sale în fenomenul postmodern este crucială pentru posibilitatea de a oferi o sinteză asupra unui concept care rareori reușește să genereze un acord, în ciuda numeroaselor dezbateri care îl prezintă drept protagonist. Abordarea lui Matei Călinescu din *Cinci fețe ale modernității* include atașarea capitolului despre postmodernism (1986) ca ultimă ipostază a modernității, și se formulează, în mare parte, ca luare de poziție față de ceea ce critica vremii numește antiestetism, precum și pe încercarea de a explica datele fundamentale ale unei poetici postmoderniste. Spre deosebire de demersurile românești ale epocii, mai exact perioada anilor '80, determinată de ecouri răzlețe și reinterpretări idiosincratice ale

[1] Textul articolului reprezintă un fragment din teza de doctorat *Trasee și repere ale teoriei literare românești în exil pe continentul nord-american: Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, Toma Pavel* – susținută public la Universitatea din București, 2017.

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

textualismului francez, ori încercări ale scriitorilor români de a schimba fizionomia literaturii române, Matei Călinescu este, în 1987, racordat la nuanțele dezbaterii americane cu privire la cel mai recent curent ideologic și artistic. Astfel, Călinescu apelează și la citarea unor autori ale căror puncte de vedere nu vor face o carieră spectaculoasă, dar care aduc nuanțe semnificative în legătură cu evoluția conceptului.

Viziunea dihotomică a unui Clement Greenberg, care identifică modernismul cu idealitatea estetică, iar postmodernismul – cu prostul gust, îi oferă lui Matei Călinescu prilejul de a discredita spiritul combativ al maniheismelor și de a se situa într-o zonă a pluralismului:

> aș adopta o poziție mai relativistă și mai autosceptică față de disputele estetice curente. În loc să „demonizăm" piața și, invers, să «angelizăm» spiritul modernismului, eu aș sugera o viziune mai bahtiniană asupra lucrurilor, „dialogică", „polifonică" și „carnavalescă", o viziune în care principiile absolute ar fi nelalocul lor (prea serioase, prea comic solemne, prea arogante și, în cele din urmă, prea plicticoase) (Călinescu 2005: 282).

Temporalitatea, istoricitatea și conștiința neajunsurilor definițiilor marchează abordarea lui Matei Călinescu, întotdeauna ghidată de Nietzsche și intrând în dialog cu Baudelaire, Paul de Man, Lyotard, Hal Foster, Habermas și alți critici care se pronunță asupra acestui indefinibil atât de apropiat, în multe viziuni, printre care și cea a lui Virgil Nemoianu, de imaginea unei alte laturi a modernității, și anume „monstrul poliform", kitsch-ul.

În ceea ce privește *Postmodernismul și identitățile culturale*[2], volumul lui Virgil Nemoianu publicat în 2010 la Catholic University Press, cartea se dovedește a fi în cea mai strânsă legătură cu *Jocurile divinității*, construită de fapt ca o „*Defense of Religion*", o propunere pentru revenirea discursului religios în centrul preocupărilor umaniste. Mai mult decât atât, „campania" împotriva unei dezordini egalitare a postmodernismului însoțește și demersurile unor colegi de la Washington, cum ar fi profesorul David Walsh, al cărui studiu *Vegheați de mister. Sensul într-o lume postmodernă* este tradus în limba română cu o prefață semnată de Virgil Nemoianu, care o catalogheză drept „încercare de a explora dialectica dintre postmodernism pe de o parte, religie și literatură/ artă pe de alta"(prefață la Walsh 2001: 7), afină cu propriile sale demersuri. Nemoianu îl apropie pe Walsh de unul dintre filozofii „secundarului", Lucian Blaga, grație punctului de vedere care leagă misterul și blocajele rațiunii de afirmarea postmodernă a zonelor definite de un vacuum de sens. Argumentele din acest volum, care probabil suscită și interesul pentru dezvoltarea propriei cercetări a postmodernismului, îl încântă întrucât ele nu preiau nici „pesimismul cultural al dreptei", nici „optimismul cam gro-

[2] textul articolului citează din prima ediție a traducerii cărții *Postmodernism și identități culturale* în limba română. Reeditarea acesteia a apărut la Editura Spandugino în octombrie 2018, în cadrul seriei de autor Virgil Nemoianu, *Opere*.

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

solan al stângii" (americane), (prefață la Walsh 2001: 7), conectând transcendența cu secularismul. Apropierea dintre Walsh și Nemoianu se îndreaptă și către privilegierea romantismului drept „încununarea supremă a mișcărilor culturale din ultimii două sute de ani" (Walsh 2001: 170), fenomenul cu cele mai durabile consecințe culturale, care, conservat chiar în dezagregarea sa, „continuă să domine, să furnizeze un înțeles atotcuprinzător, numai că acum în fragmentare" (Walsh 2001: 170). Ambii intelectuali cred în proximitatea cu infinitul, a cărei cale este netezită de romantism și „îmblânzirile" sale, a căror persistență în postmodernism se cere evidențiată.

În acest context, construirea imaginii postmodernismului drept epocă a hazardului, a aluziei și a multiplicării până la irecognoscibil a figurilor epocilor anterioare se cere contracarată de forțe ale echilibrului, care, conform modelului trans-temporal al „secundarului", frânează entropia culturală și sfârșitul istoriei. Căile de argumentație prevăd justificarea modelului prin recursul la coexistența viziunilor opuse de tip conservatorism – liberalism, știință – religie. Așadar, primele o sută de pagini se transformă într-un lung *captatio* cu incursiuni în lucrările publicate anterior de Nemoianu (mai ales *Triumful imperfecțiunii*), pregătind susținerea fermă a creștinismului și a umanismului de esență religioasă. În niciun studiu nu este Nemoianu mai interesat de participarea cititorului, pe care „speră" că exemplele sale îl „vor convinge".

Structura „reluării", care devine unul dintre principalele repere ale postmodernismului literar, este, de altfel, utilizată și de autorul volumului prin modul de organizare al acestuia, explicat în prefață: „Deși cele mai multe capitole incluse în această carte au fost inițial eseuri și articole care au mai fost publicate, cred că cititorul atent va observa cu ușurință coerența și structura, precum și o direcție comună" (Nemoianu 2012: 7). Relația cu procedeele scriiturii postmoderne - fie ea și involuntară, fiindcă Nemoianu aduce în discuție mai mult „pericolele" sau viciile fenomenului – se vădește în revizitarea domeniilor și temelor predilecte pentru autor: teologia, dinamica romantismului, imperfecțiunea, frumosul ca liant al ramurilor culturale precum religia și literatura, revin în mod cât se poate de transparent, dar puse în slujba unei defensive articulate în jurul conservatorismului. Înainte de plecarea din România, putem discuta despre o poziție conservatoare a criticilor având drept cauză nu atât o înrădăcinare a unei opțiuni politice ori filozofice, cât acea rezistență la ideologie pe care o menționează și Todorov, și Pavel. În schimb, pentru „perioada americană", temeiurile conservatorismului cultural necesită explicații ceva mai elaborate. Un prim motiv al opțiunii poate ține de continuitate (una dintre trăsăturile frecvent menționate și ușor constatabile în scrierile lui Nemoianu), și implică, din nou, formarea într-un regim totalitar în care cultura este nevoită să adopte posturi retractile, defensive. Un al doilea motiv, care să răspundă și pentru un factor american al acestei alcătuiri, ar ține de proximitatea lui Virgil Nemoianu de catolicism și de ancorele sale instituționale. Dacă în prima perioadă a carierei (internațio-

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

nale, căci pentru cea în plan național, contextul nu o permite), autorul rareori apelează la argumente teologice în sprijinul perspectivelor sale, ulterior, pe măsură ce poziția sa la Catholic University of America se consolidează, textele literare și filozofice ori variatele fațete ale culturii sunt, din ce în ce mai des, citite drept parteneri ai așa-numitelor „jocuri ale Divinității".

După cum constată Jürgen Habermas, neoconservatorii americani din ultimele decenii ale secolului XX cuprind, în discursul lor, chestiuni precum cea a societății neguvernabile, a scăderii credibilității și a pierderii legitimității instituțiilor centrale (Habermas 1989: 25). Nemoianu argumentează mereu importanța descentralizării și a pluralismului, chiar dacă analizele și studiile sale aplicate vădesc o predilecție către stabilirea și impunerea unui centru *forte* în fiecare dintre domeniile discutate, iar structurile „puse la lucru" în raționamentele sale critice sunt mai degrabă dihotomice decât plurale ori multiforme.

Tot lui Habermas îi aparține o observație care lămurește, sintetic, ambivalența raportărilor la (post)modernitate: „Postura aprobatoare față de modernitatea *socială* și devalorizarea modernității *culturale* sunt tipice pentru schema evaluativă implicită în *toate* diagnosticele puse situației contemporane" (Habermas 1989: 28). Iată, însă, că la Nemoianu progresul civilizațional este girat atâta timp cât permite corecțiile aduse din planul secundarului, validat pentru „găzduirea" esteticului, iar cultura – valorizată atâta timp cât nu se contaminează mimetic de entuziasmele progresului și păstrează nu doar muzeificarea, ci și puterea componentei religioase.

Jacques Derrida problematizează radical posibilitățile de a readuce religia în prim-planul discursurilor despre prezentul și viitorul umanității. Această componentă dilematică, interogativă, lipsește din perspectiva lui Nemoianu, al cărui demers pare, din această cauză, a se limita la operațiunea de selecție a unor valori și repere tradiționale deja exploatate în trecut, indiferent de consecințele acestora. O astfel de perspectivă mizează, tacit, pe existența unui *ethos* perfecționat al responsabilității în înțelegerea și respectarea diferențelor religioase, fără a se pronunța, însă, asupra condițiilor coabitării postseculare între instituțiile laice și cele ecleziastice. Derrida descrie ceea ce Nemoianu ar numi interacțiuni și contagiuni între principal și secundar într-o manieră care le evidențiază interdependența, cu nuanțe cărora prezentul postmodern le estompează improbabilul sau stranietatea:

> Religia de azi se aliază așadar cu tehno-știința, la care reacționează din toate puterile. Ea *este, pe de o parte,* mondialatinizare; produce, se unește cu, exploatează capitalul și cunoașterea tele-mediatizării: nici vizitele și nici spectacularizarea mondială a Papei, nici dimensiunile interstatale ale „afacerii Rushdie", nici terorismul planetar nu ar fi cu putință, în acest ritm - și am putea înmulți la infinit indiciile (Derrida 2004: 65).

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

Derrida nu ferește discuția de tema „auto-imunității" religiei prin alianța cu elemente evoluate din bazele pozitiviste ale științei, în vreme ce Nemoianu nu pare dispus să aloce prea mult din spațiul dezbaterii despre postmodernitatea culturală circuitelor care modifică decisiv înfățișarea preconizatei reîntoarceri a religiei.

În timp ce Nemoianu vede în întreaga fenomenalitate postmodernă structura destructurantă de trecut a unui enorm vârtej, o retorică și o imagistică foarte apropiate găsim la Derrida, însă cu sens invers, chestionând mișcările recente ale reîntoarcerii religiei pornind de la metafore ale fluxului și refluxului, precum și a obiectelor prinse în calea lor:

> Numai această reactivitate internă și imediată, în același timp imunitară și autoimună, poate da seama de ceea ce vom numi tăvălugul religios în fenomenul său dublu și contradictoriu. Cuvântul *tăvălug* ni se impune tocmai pentru a sugera această întețire a unui talaz care își apropriază tocmai lucrul căruia pare să i se opună înfășurându-se în el - și în același timp se lasă purtat, uneori în teroare și terorism, tocmai împotriva a ceea ce îl protejează, împotriva propriilor „anticorpi". Aliindu-se astfel cu dușmanul, ospitalier cu antigenele, implicându-l pe celălalt în sine, tăvălugul crește și se *umflă* cu puterea adversă.(...) Așadar, „noi" suntem luați pe sus de acest tăvălug, prinși mai degrabă și surprinși de el - și tocmai în el am vrea să gândim – dacă ne mai putem folosi de acest cuvânt – religia (Derrida 2004: 65).

Nemoianu găsește „insulele fertile" care îi par a oferi un refugiu peren din calea malaxorului postmodern, în vreme ce pentru Derrida, tocmai imposibilitatea religiei de a se mai înfățișa ca discurs sau fenomen al purității, altoirea sa cu mijloacele și scopuri tehnico-politice o așează chiar pe axa centrală a unui vârtej.

Opozițiile pe care Nemoianu încearcă să le contragă în formule stabile țin de binomul „continuitate, identitate" versus „schimbare, reinventare". La fel ca în *Teoria secundarului*, cea mai mare parte a reflecției se construiește în jurul termenilor aflați în raport de contrarietate, într-o manieră care urmează una dintre sursele declarate ale acestei teorii, *Recesivitatea ca structură a lumii* a lui Mircea Florian. Soluția pe care o va găsi autorul pentru a reconcilia cele două perechi de termeni amintite mai sus ține de predilecția sa pentru conceptul, mai degrabă conservator, al armoniei (de data aceasta nu în aspectele sale „micro", ci într-un fel de geografie „macro-", dincolo de arhipelag, a ansamblului major de identități culturale pe care le discută), și vizează identificarea unor tipuri de structuri al căror nucleu este *reluarea*.

Pentru a descrie contemporaneitatea culturală (postmodernă sau altminteri), Nemoianu invocă figurile „uraganului" sau „vârtejului", adică ale fenomenelor care tind să modifice relieful culturii, întrebarea esențială fiind

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

referitoare la elementele care ar poseda rezistența necesară pentru a supraviețui (și sub ce chip?) acestor prefaceri radicale, substanțiale sau, în fond, dezastruoase.

După cum explică autorul, prima parte a volumului se concentrează, în linii mari, pe conexiunile între „filosofic, politic și religios", privite drept câmpuri înzestrate cu reactivitate la modificările culturale pe care le aduce cu sine „condiția postmodernă" (concept cu a cărui semnificație Nemoianu nu pare să fie de acord în sensul lui Lyotard, ci dimpotrivă, susținând resuscitarea „încrederii" în marile narațiuni, spre deosebire de teoreticianul francez). Nevoia de cultură înaltă, dar și de transcendent, este ceea ce unifică toate tipurile de identități, va încerca volumul să argumenteze. Tema centrală, așadar, nu este postmodernismul, ci „rezistența la postmodernism", manifestată prin alimentarea interesului față de trecut într-o manieră care ignoră nihilismul, abordările științelor drept literatură cu componente ficționale sau postumanismul.

În ceea ce privește partea a doua a cărții, aceasta se construiește în jurul literaturii și esteticului – ca „putere auxiliară (...) în mediul postmodernist" (Nemoianu 2012: 8) – pledoarie pentru care sunt aduse în joc argumente cum sunt: al varietății, al persecuției, al „practicalității"(sic!), al rezistenței și al înfrângerii (aceasta din urmă fiind, cel puțin, o constantă a aprecierilor lui Nemoianu în ceea ce privește statutul literaturii – v. volumul *Imperfection and Defeat*, 2006, versiunea revizuită și „europeană", întrucât publicată la Central European University Press, a *Teoriei secundarului*). Imperfecțiunea și înfrângerea nu sunt, așadar, străine de cultura înaltă, în ciuda ideologiilor triumfaliste cu care ea este adesea asociată. A treia parte a volumului este, conform unui tip didacticist-tradițional de demers, axată pe demonstrație, așadar, scrie autorul, „aplicativă și analitică", nu speculativă. Nemoianu caută reprezentări ale identității în diferite epoci culturale și, desigur, „disidența" de la structurile și fenomenele *mainstream*. Autorul nu uită, de asemenea, să menționeze subiectele recurente ale cercetărilor sale, omise de această dată, din cauza îndepărtării lor de problematica fundamentală a volumului: „Am eliminat un caz interesant din literatura română asupra criticii subiective ca reacție socio-politică. De asemenea, am renunțat la un studiu de-al meu asupra lui Kafka" (argumentul fiind acela de a evita îndepărtarea de la temele centrale sau supraabundența narativă). În a treia parte găsim, deci, o abordare comparativă a temei identității în clasicism și romantism, apoi referiri la problematica „memoriei și a transferului de valori".

Folosind explicația istorică în manieră cvasi-hegeliană (în măsura în care evenimentele se înscriu în tiparele unor structuri dialectice) și înțelegând „-ismele" drept configurații spirituale mai mult decât epoci cu borne cronologice hotărâte, Nemoianu nu are nicio ezitare în a așeza analize ale postsecularismului alături de resuscitări ale reflecțiilor despre idilism, romantism și propuneri pentru predarea literaturii din perspectivă catolică. Acest eclectism este motivat prin ideea de a construi o apărare a umanismului grupând

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

ipostaze reprezentative ale ilustrărilor sale la diferite vârste. Deși construit cu intenția de critică a postmodernismului în dimensiunile sale ca perioadă de criză, volumul, precum notam, se înfățișează, cititorului sub aparența unei manifestări a colecționarismului postmodern, cu pretextul imaginii „fortărețeiˮ care rezistă fenomenelor de dizolvare pe care le aduc excesele globalizării.

Alternarea metaforelor epistemologice comunică ancorarea pe teren tot mai solid a preferințelor autorului, care îmbină un fel de aplicare a „teoriei psihologice a valoriiˮ (bazată pe dinamica „apetențe-aversiuniˮ) cu instrumente ale dialecticii filozofice și cu fluiditatea discursivă criticii impresioniste. Astfel, nu putem să nu amintim trecerea de la „insularitateˮ (*Arhipelag interior*) la „grădină împrejmuităˮ (*Postmodernism și identități culturale*, în „anexaˮ despre refugiile autorului din lumea postmodernă) pentru a descrie un *locus amoenus* simbolic al bibliotecii interioare, compus din memoria lecturii spațiilor cu dominantă identitară și a spiritelor afine. Spațiile cu semnificație personală pentru Nemoianu se leagă întotdeauna de un motiv al izolării privilegiate, al multiplicității teritoriilor sau speciilor reunite sub etichete nu tocmai colective, dar nici disonante, în fond metafora specifică spațiului originar, multiculturalismul Banatului, evocat în mai multe contexte memorialistice. Imaginea grădinii, apetența pentru spațiile cu ecouri paradisiace, este aici în consonanță cu cea folosită de Todorov pentru a se referi la „Grădina nedesăvârșităˮ (*The Imperfect Garden*).

Pentru Nemoianu, în calitate de cititor subiectiv (o latură pe care nu ezită niciodată să o exprime, pe marginea sau, ca aici, în „epilogulˮ lucrărilor), funcționează rolul literaturii ca paliativ pentru entropia care domină cultura contemporană și care nu se lasă ușor contracarată prin demersuri teoretice construite pe principii holiste. Conștient că tipul de construcție argumentativă cu numeroase volute, complexă, enciclopedică, poate pune în dificultate receptarea, profesorul româno-american folosește strategii ludice de captare a atenției: „Într-o tentă mai jucăușă, aș putea vorbi de dorința de a-l «cicăli» pe cititor ca să-mi adopte propriile convingeri despre ceea ce e adevărat și importantˮ (Nemoianu 2012: 8).

Așadar, prima parte se axează pe analiza „valorilor culturale generaleˮ, cu o perspectivă îndrăzneață pentru o privire asupra epocii pe care încearcă autorul „Teoriei secundaruluiˮ să o trateze teoretic.

Adresarea ironic-tradițională către cititor – „aș dori să reamintesc bunului cititor...ˮ – marchează stilistic preferința pentru un discurs tradițional care mimează stereotipia parodică a postmodernilor. Precizarea introdusă prin această formulă are ca țintă reactualizarea a trei definiții posibile ale termenului „culturăˮ (în limba engleză, nuanțează autorul). Perspectiva sa se articulează pornind de la sensul al doilea și al treilea al culturii în această clasificare, adică la accepțiunea de cultură înaltă sau „canonicăˮ și la „producțiile și creațiile ideale și spirituale ale unei societăți: arta și literatura, religia și

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

filozofia, valorile, normele, ethosul, aspirațiile și imaginația care conturează marile orientări ale societății, stilul și forma societății ca întreg – însă fără practicile ei materiale comune și concrete". Pentru a ajunge la evaluări și propuneri pentru remedierea unor dezechilibre postmoderne, cartea pornește de la întoarceri în timp și apelează la modele culturale îndepărtate.

În ceea ce privește istoria și filozofia culturii, Nemoianu susține că „discursul raționalist sau teoretizant ar începe cu Sf. Augustin" (Nemoianu 2012: 18), în *Cetatea lui Dumnezeu*. Aici, el are în vedere tentativele de istorie culturală ca demersuri „care au încercat să găsească un tipar în descrierea amintirilor omenirii" (Nemoianu 2012: 19). Chiar dacă există numeroase lucrări anterioare care „combină transcendentul cu imanentul" în construirea miturilor fondatoare, Nemoianu alege ca prim reper pentru astfel de discursuri o operă care se centrează asupra credinței în transcendentul de tip creștin, așadar este evident ce tip de decupaj al culturii privilegiază autorul: unul cu un contur definit de mentalul creștin, însă în interiorul căruia diversitatea ar trebui să funcționeze ca principiu director. Ameliorarea gândirii religioase prin hibridarea sa cu noi forme ale toleranței și deschiderii societale este, aici, leacul necesar pentru „îmblânzirea postmodernismului", acesta fiind, de fapt, scopul principal al demersului cărții. Influențele create de Augustin sunt amintite în ceea ce îl privește pe Bossuet sau chiar autori care se îndepărtează de modelul creștin, dintre care Nemoianu îi selectează pe Gibbon și pe Voltaire.

Tot în linia acestei întoarceri în timp, regăsim și structurile deja explorate în *Micro-armonia*, Îmblânzirea romantismului și *Teoria secundarului*, vizând relația progres-conservatorism:

„Evoluția rasei umane a devenit un subiect mult mai controversat după anul 1800 sau în jurul acestuia. Discursul istoriei culturii a devenit raționalist înainte de toate, însă rațiunea s-a dovedit o călăuză nesigură, cel puțin în sensul că i-a îndrumat pe cei care au urmat-o într-o multitudine de direcții. Factorul comun principal a fost acela că putem explica mersul înainte și dezvoltarea omului *din interior*, ca procese auto-propulsate, auto-direcționate, în mare parte izolate de influențele din afara societății umane" (Nemoianu 2012: 19).

Apăsarea asupra acestei idei este predilectă pentru Nemoianu întrucât perioada la care se referă este încadrată de gândirea romantică, de necesitatea spiritului uman de a găsi o balanță a progresului și stagnării, localizată de autor în câmpul esteticului. Și în antologia *Non-fictional Romantic Prose*, aceeași explicație a centralității frumosului, ca mediator al câmpurilor sociale dominate de ideologii contrare, oferă un suport demersului comparatistului de la Washington.

Exemplele de modele de filozofie a culturii și a istoriei alese ca repere relevă o selecție care înglobează tot o schemă tripartită de tip teză-antiteză-sinteză, ca și în celelalte studii critice importante.

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

Demersul din această carte pornește de la premisa că postmodernismul este echivalent cu absența ordinii și a raționalității, premisă neexplicitată și neanalizată însă, care pare a se fi închegat, nemărturisit, în mintea autorului:

> putem vorbi, la sfârșitul secolului al XX-lea, mai întâi în cultură și apoi în viața politică și socială, de atingerea, pe planetă, a unui punct în care a devenit inutil orice fel de explicație atotcuprinzătoare a mersului istoriei și culturii? Haosul și anarhia par să fie singura regulă; istoria nu există cu adevărat în niciun sens mai strict sau inteligibil; nu putem cunoaște viitorul, nici trecutul și, se pare, nici măcar prezentul (Nemoianu 2012: 23)

Pentru a clarifica și mai mult, modelele filozofice înșirate ca relevante din precedența culturală „tindeau să fie *deterministe*", dar „astăzi, sub semnul postmodernismului, totul devine o imposibilitate sau un simplu joc (absurd?) (Nemoianu 2012: 23). Următorul pas al raționamentului este susținerea ideii că în „haosul" postmodernist, supraviețuiesc, cu necesitate, elemente ale modelelor cu un grad sporit de determinism, care se coagulează în nuclee găzduind, în continuare, ordinea. Privit ca un fel de *sequel* pentru *Teoria secundarului*, acest segment al operei lui Nemoianu intenționează, mai simplu, să arate cum progresul pretins de către modernitate a condus la rupturi grave de coerență, agravate suprem de postmodernism, acest fenomen constituind un portret al epocii în care recunoaștem fizionomia dominantă a „principalului"; rezistența la principal, căpătând, în sfârșit, aura salvatoare pe care în romantism și în varianta sa îmblânzită n-o putea câștiga, ni se prezintă în chip al „secundarului", înfățișând aici nimic altceva decât „grădina împrejmuită" a cărei vizită ghidată o pot face cititorii în studiile lui Virgil Nemoianu. Folosindu-se de metafore precum cea a haosului sau a vârtejului, studiul nu se sprijină extensiv pe perspective științifice mai noi asupra acestor noțiuni, care postulează nu doar liniștea din „ochiul furtunii", ci o întreagă raționalitate ce le este proprie și care permite încadrarea lor în rândul unor concepte „nomologice" (Maasen, Weingart 2001: 95-97).

Întruchipând, în ciuda „insulelor" de ordine care îl populează, o criză, postmodernismul descris în proiectul lui Nemoianu ne semnalează și o distanțare de viziunea din *O teorie a secundarului*, unde criza era prezentată ca fenomen comun, definitoriu pentru istoricitate: „Orice situație omenească reprezintă, într-un fel sau altul, o criză. O schiță foarte simplificată a progresului istoric s-ar putea prezenta astfel: orice situație istorică este un nod de conflicte, o grupare de antagonisme nesoluționate" (Nemoianu 1997: 16). În acest sens, postmodernismul ar fi incoerent deoarece se percepe pe sine, prin voci ale unora dintre teoreticieni precum Fukuyama, drept sfârșit al istoriei, drept criză ultimă; conform tezei din 1989 a autorului, numai opera de artă (și, adăugăm, probabil religia cu viziunile sale escatologice) ar dispune, structural, de un asemenea privilegiu, de a se proclama pe sine drept „sfârșit al lumii".

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

Dacă hazardul este ceea ce guvernează postmodernitatea, deduce Nemoianu, atunci trebuie să se respecte un principiu al „multitudinii și varietății", ceea ce înseamnă că, pe lângă ceea ce ține de haos, trebuie să se regăsească și elemente de continuitate și identitate, altfel principiul diversității (luat drept premisă validă aici) ar fi contrazis. Viziunea lui Nemoianu caută mereu să obțină un echilibru în coexistența contrariilor, cu prețul neglijării echilibrelor deja existente. Discontinuitatea și hazardul sunt captate într-o pânză discursivă de tip dialectic și li se atribuie lipsa de autonomie caracteristică tuturor conceptelor care populează reflecțiile despre cultură ale autorului. Viziunile consacrate despre postmodernism (Eco, Lyotard, Matei Călinescu etc.) nu proclamă niciodată această figură drept una a noutății (experimentalismul postmodern nu are virulența celui avangardist, de exemplu), și nici Nemoianu nu pornește de la o astfel de premisă, ceea ce conduce la ideea că vortexul „hazardului" postmodern imaginat în această colecție de studii este creat, de fapt, din permutări aleatorii și resemnificări ale unor valori ale trecutului. În același timp, dacă, periodic, anumite agregări de valori revin la suprafața și în prim-planul acestui „uragan" cultural, acesta nu poate fi decât tot rezultatul aceluiași principiu al întâmplării. Nemoianu nu oferă o descriere a algoritmilor postmoderni, astfel încât propunerile sale de construire a unui contrafort conservator contrazic chiar modelul postmodern pe care îl imaginează și pot fi luate în considerare drept propuneri pentru o ieșire din vortex, mai exact pentru o ieșire contra curentului, înspre baza structurii.

Urmează afirmarea categorică a acestor nuclee de stabilitate pe care privirea le poate discerne în acest ciclon cultural: „Mie mi-e foarte clar că *religiosul* și *frumosul* sunt unele dintre cele mai mari și mai fertile insule din această masă lichidă mereu mișcătoare, din această «confuzie zgomotoasă»" (Nemoianu 2012: 24). Aceleași două „insule", neerodate de intemperii, constituiau „centrul" *forte* al culturii și în romantism (unde li se cerea medierea între o primă vârstă a globalizării și păstrarea *status quo*-ului local) și în punctele nodale ale teoriei secundarului. Întrebările care derivă de aici sunt, însă pe care autorul nu le formulează, lăsând cale liberă supozițiilor și deducțiilor: este postmodernismul un neoromantism? Iar dacă răspunsul poate fi afirmativ, de ce „explozia" postmodernă este conotată negativ? Metafora exploziei era folosită de Nemoianu și în cazul epocii romantice, referitor la dezvoltarea și diversificarea fără precedent a direcțiilor culturale; pe de altă parte, dacă în cultură există mecanisme autoreglatoare cum sunt cele care au dus la „îmblânzirea romantismului", de ce postmodernismul cere edificarea, de către discursul critic, a unor piloni de apărare a valorilor conservatoare care altfel ar risca, înțelegem, să fie pulverizate de suflul puternic?

Dacă în scrierea autobiografică, opțiunea pentru figura identitară constituită ca „arhipelag" sugerează fluiditate, chiar versatilitate, în volumele de critică și teorie academică, aceeași imagine capătă funcția de a transmite mai degrabă ideea de achiziții fixe, întrucât știința - experimentală sau raționalistă - pune la dispoziție aspecte ale stabilității (logica, epistemologia, nume-

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

roase valori etice): „Imaginea pe care o obținem este acea a unui arhipelag, a unor insule de «terra firma» care ies dintr-un ocean turbulent și imprevizibil", notează autorul, trimițând, într-o notă, la Michel Serres, în *Génèse*, 1982, și în *Le contrat naturel*, 1990 și adăugând că „Serres folosește des metafora arhipelagului pentru cunoașterea și istoria postmodernă"). De asemenea, modelul cosmologic al lui Empedocle, bazat pe coagularea unor insule de ordine într-un „haos turbulent", servește acestei construcții cu funcție de ameliorare a unei etape care pare lipsită de (auto)control.

Trecând de la tipologia postmodernă la trăsăturile sale istorice, Nemoianu subliniază că „avem de-a face cu un fenomen utopic „religios" al cărui țel e instituirea egalității și eliminarea diferențelor și discriminărilor", unde în categoria religiosului autorul include și modele ale religiilor seculare, ale dreptății sociale, ale „cultului sănătății", ale „societății terapeutice" (Nemoianu 2012: 95-96). În toate aceste forme de supraviețuire a comportamentului religios, Nemoianu citește o căutare a unei dorințe de reîntoarcere la tradiții pre-iluministe și nu tocmai forme de expresie ale unor necesități și revendicări de dată recentă. Surogatele contemporane ale religiei tradiționale occidentale sunt rezultatul unor hibridări care porneau tocmai de la premisa depășirii modalităților de segregare pe care le aducea religia, cu didacticile și politicile sale. O perspectivă catolică asupra umanioarelor, așa cum încearcă Nemoianu să propună, nu poate fi o soluție pentru problemele globale pe care le constată, ci, cel mult, un paliativ pentru spațiile și instituțiile conservatoare.

Un al doilea pas retoric este sublinierea continuității artisticului: „Pentru mine nu e important dacă a prevalat un simț sau altul (văzul, auzul, pipăitul etc.) sau dacă formele preferate au diferit de la o parte a planetei la alta. Esențial este faptul că impulsul ludic, sărbătoarea, ofranda, lauda, bucuria și creativitatea liberă au fost mereu prezente (uneori mai pregnant, alteori în combinație cu alte elemente, mai ales utilitare). Din nou, ca și în cazul dimensiunii religioase, o serie de substitute au apărut în secolul al XX-lea și adesea mult mai devreme. Astfel, de exemplu, imitația batjocoritoare și carnavalescul sau exprimarea frumosului prin servilism față de puterile politice, economice, didactice, sexuale sau etnice ale zilei" (Nemoianu 2012: 26). În ceea ce privește planul estetic, Nemoianu tinde să afirme, așadar, că frumosul este o permanență în orice tip de Zeitgeist și în configurația oricărei fizionomii a culturii, cenzurând, însă, segmentele ironice, parodice sau angajate; perspectiva este înrudită cu principiul autonomiei esteticului, tinzând însă să considere parodicul drept negare a frumuseții.

Caracteristicile generale ale postmodernității istorice apar într-un inventar cu nouă puncte principale: comunicațiile și mobilitatea ca trăsături centrale, apoi elementele societății postindustriale, prevalența vizualului și a virtualului ca suporturi ale interacțiunilor, modificarea raporturilor între sexe, tensiunea globalism – multiculturalism, reconfigurarea politicii mondiale după un principiu al coeziunii sporite față de secolele anterioa-

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

re. Dacă aceste trăsături sunt evident susținute de realități ușor observabile în aproape orice zonă a civilizațiilor avansate, punctul al șaselea aduce în discuție „ridicarea relativismului și a scepticismului la rang de doctrine" (Nemoianu 2012: 36); or, scepticismul a devenit unul dintre actanții principali ai scenei intelectuale europene încă din secolul al XVIII-lea (Dobrescu 1999: 210)[3] - e drept, fără particularitatea de a fi „global". Punctele al șaptelea și al optulea derivă din al șaselea, fiind legate de „ridiculizarea" altor trăsături non-postmoderne, cum ar fi autoscopia, inocența, spontaneitatea, trecutul, memoria. În sfârșit, cea de-a noua trăsătură a postmodernismului haotic este, aici, glisarea apetenței pentru „dogmatic-teologic" înspre „spiritual-mistic". Lista de semnalmente ale postmodernismului provine, de fapt, dintr-un studiu publicat în 1995 în revista *Euresis*, reperat și de către Mircea Cărtărescu în *Postmodernismul românesc* și utilizat drept punct de referință pentru comparația între fenomenul occidental și cel național. Comentariul lui Cărtărescu împrumută din tonalitatea lui Nemoianu, pentru a accentua însă valori ale contemporaneității comparabile cu un tip de onirism al cotidianului și libertatea imaginației (de altfel, trăsături literare intens valorizate de către proza sa ficțională): „Viaţa devine ceva asemănător unui vis sau unei ficţiuni literare. Aceste trăsături speciale ale lumii postmoderne ridică un mare număr de probleme, dintre care o parte sînt şi prea complexe, şi prea depărtate de subiectul lucrării de faţă ca să le privesc altfel decît în treacăt. Cele mai dificile par a fi dilemele morale şi religioase ale unei lumi care, programatic, refuză orice fundamentare metafizică şi orice valoare absolută. Nihilismul şi anarhia lumii actuale sînt concepte încă repulsive pentru omul obişnuit, amator de sens şi de ordine cu orice preţ, chiar cu cel al propriei libertăţi" (Cărtărescu 1999: 15). Balanța între autoritatea sensului și libertate înclină către cea din urmă, hotărât, după Cărtărescu, în timp ce la Nemoianu, dependența de sensuri ale tradiției determină dificultatea de a accepta devalorizarea „marilor narațiuni", dezintegrarea viziunilor metafizice, scenariile în care „insulele de stabilitate" ale postmodernismului ar putea fi, la rândul lor, într-un proces de eroziune rapidă.

Considerațiile lui Nemoianu despre metamorfozele superficiale ale culturii în postmodernitate pot aminti și de judecățile unui alt reputat critic conservator, George Steiner, care scrie în memoriile sale intelectuale din 1997: „Mi-a trebuit prea mult timp să înțeleg că efemerul, fragmentarul, ridicolul și autoironia sunt modelele-cheie ale modernității; că interacțiunile dintre cultura de înaltă clasă și cea populară (...) au înlocuit în mare măsură marele panteon. Oricât de influente ar fi, deconstructivismul și postmodernismul nu reprezintă decât niște simptome, niște bule licăritoare la suprafața unei mutații mult mai profunde." (Steiner 2008: 202). Dacă Steiner admite că aceste modificări epidermice care mărturisesc prefaceri mai grave pot fi un „epilog" sau o „nouă eră", prezentând o posibilă resemnare intelectuală și

[3] referitor la ascensiunea scepticismului filozofic european, care, „departe de a produce exasperare metafizică", însoțește ironia în construcțiile romantismului.

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

mărturisirea sentimentului că partea principală a activității sale s-a construit „*in memoriam*", în schimb Nemoianu încearcă, în tot acest vast volum, să prezinte, la peste un deceniu diferență, soluții pentru conservarea valorilor, să nege funcția de sfârșit de istorie a postmodernismului, pe care îl critică, însă, mai vituperant decât Steiner.

Problema entropiei generate de scăderea puterii creștinismului nu este nouă; ea apare, chiar formulată în termeni foarte apropiați de cei ai lui Nemoianu, la unul dintre autorii care îi informează frecvent acestuia din urmă exemplele literare – Evelyn Waugh:

> Mi se pare că în starea actuală a istoriei europene, conflictul esențial nu mai este cel dintre catolicism, pe de o parte, și protestantism, pe de alta, ci între creștinătate și haos... Civilizația - și prin aceasta nu mă refer la cinematografe vorbitoare și la mâncare conservată, nici măcar la chirurgie și locuințe igienice, ci la întreaga organizare morală și artistică a Europei – nu posedă, în ea însăși, puterea de a supraviețui. Ea a s-a întrupat prin creștinism, iar fără creștinism nu are nicio însemnătate sau putere de a cere devotament... Nu mai este posibil...să acceptăm beneficiile civilizației și în același timp să negăm fundamentul supranatural pe care se întemeiază (Waugh 1930, in Taylor 2007: 734)[4].

Punctul de vedere al lui Waugh, atenuat de opt decenii care cuprind continuarea (haotică a) modernității, revine în gândirea lui Nemoianu cât se poate de transparent.

În timp ce în *Microarmonia...*, obiectul cercetării se construia pe măsura dimensiunilor propuse de „modelul societal" descris (adică la un nivel „micro"), în volumul despre postmodernism, scopul studiilor este, în ciuda repetiției motivului insularității, extrem de general, motiv pentru care pierde din acuratețe și ajunge la formularea unor maxime discutabile, precum: „discrepanța dintre material și spiritual începe să oprime istoria umană" (Nemoianu 2012: 37).

Postmodernismul nu este, pentru Nemoianu, „o condiție diabolică", dar una „periculoasă", căreia trebuie să învățăm „să-i facem față" (Nemoianu 2012: 39). Nu există extincție a valorilor sau a entităților culturale, ci doar transformarea lor în funcție de chipul impus de un fel de principiu al autoreglării, întrucât există „forțele compensatoare care dăinuie în interiorul post-

[4] "It seems to me that in the present state of European history the essential issue is no longer between Catholicism, on one side, and Protestantism, on the other, but between Christianity and Chaos…Civilization—and by this I do not mean talking cinemas and tinned food, nor even surgery and hygienic houses, but the whole moral and artistic organization of Europe—has not in itself the power of survival. It came into being through Christianity, and without it has no significance or power to command allegiance…It is no longer possible…to accept the benefits of civilization and at the same time deny the supernatural basis on which it rests".

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

modernității și alături de ea".

Spre deosebire de perspectiva lui Matei Călinescu, abordând istoric și tipologic conceptul de postmodernism, Nemoianu analizează subiectul după aproape douăzeci de ani, când aceste chestiuni sunt deja tranșate, datate, în vreme ce clarificarea următorului mare concept al periodizării și al „chipurilor" culturii este încă incertă. Așadar, pare o etapă potrivită pentru edificarea unei breșe conservatoare în discursul umanist. Încercarea de a translata către prezent valorile romantice sau Biedermeier este însă, în fond, tot o operațiune de tip postmodern, lipsită, însă, de componenta ironiei; calibrarea discursului astfel încât el să beneficieze de credibilitate defăimând postmodernismul și propunând, în același timp, continuarea istoriei cu un *passé présent* înțesat de figuri îndepărtate de un orizont cultural comun, se dovedește a fi o întreprindere extrem de dificilă, căreia erudiția nu reușește să-i imprime mai multă coerență, ci dimpotrivă, să ofere întregului demers aura unui eclectism postmodern. Cunoscând „teoria secundarului", este frapant să remarcăm că Nemoianu nu se lasă cucerit de un fenomen cultural care „conferă legitimitate cunoașterii doar prin intermediul unor *récits* mărunte, locale, paradoxale, paralogice" (Călinescu 2005: 323). Explicația pe care o putem găsi pentru acest refuz al postmodernității se leagă de încrederea lui Nemoianu într-o „mare narațiune" care ar cuprinde virtuți necesare pentru „asanarea" apelor tulburi postmoderne, această „narațiune" fiind perspectiva catolică asupra lumii, de care autorul este extrem de apropiat și prin afilierea instituțională.

Critica postmodernității se îngrijorează de caracterul prea puțin polemic al fenomenului cultural și încearcă să genereze mișcările de dezacord pe care „secundarul" pare să nu le inițieze pe cont propriu în această perioadă.

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)

BIBLIOGRAFIE

CĂLINESCU, Matei, 2005, *Cinci fețe ale modernității: modernism, avangardă, decadență, kitsh, postmodernism*. Traducere din engleză de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu. Traducerea textelor din *Addenda* de Mona Antohi. Postfață de Mircea Martin. Iași, Ed. Polirom;

CÂRTĂRESCU, Mircea, 1999, *Postmodernismul românesc*, București Ed. Humanitas;

DERRIDA, Jacques, 2004, *Credință și cunoaștere. Veacul și Iertarea (interviu cu Michael Wierviorka)*. Traducere de Emilian Cioc. Pitești, Ed. Paralela 45, ,

DOBRESCU, Caius, 1999, *Semizei și rentieri*, București, Ed. Nemira;

HABERMAS, Jürgen, 1989, *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate*, Cambridge, Massachussets, MIT Press;

MAASEN, Sabine, Peter Weingart, 2001, *Metaphors and the Dynamics of Knowledge*, Routledge;

NEMOIANU, Virgil, 1997, *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune.* În românește de Livia Szasz Câmpeanu. București, Ed. Univers;

NEMOIANU, Virgil, 2012, *Postmodernismul și identitățile culturale*. *Conflicte și coexistență*. Traducere de Laura Carmen Cuțitaru. Postfață de Codrin Liviu Cuțitaru. Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza";

STEINER, George, 2008, *Errata. O autobiografie*. Traducere din engleză și note de Diana Constantinescu-Altamer. București, Ed. Humanitas;

TAYLOR, Charles, 2007, *A Secular Age*, Harvard University Press;

WALSH, David, 2001, *Vegheați de mister. Sensul într-o lume postmodernă*. Traducere de Corina Tiron. Prefață de Virgil Nemoianu. București, Ed. Paideia.

BDD-A30719 © 2018 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:42 UTC)